

KOZMIKUS DROGKÍSÉRLETEK

Havasréti József: *Terepmunka*

Havasréti József legújabb regénye egy trilógia záróköteté – ez a tény már önmagában elvárások sorát állítja fel az olvasóban. A tájékozottabb olvasóban legalábbis, ugyanis ha a kötetet előzetes ismeretek nélkül emeli le a polcra az érdeklődő vásárló, meglepő módon semmilyen tájékoztatást nem kap a két előzményregény létezéséről. Se a fülszöveg, se a belső borító nem tesz említést a trilógiáról, így jó eséllyel sokan önálló regényként olvassák majd a *Terepmunkát*. Nézőpont kérdése persze, hogy mennyiben értelmezhető önálló kötetként egy sorozat (záró)darabja, a könyv szerkesztője, Szegő János például a *Terepmunkát* egyértelműen olyan regénynek tartja, amely önmagában is kerek egészként olvasható.¹

Ha valami alapvetően távol áll Havasréti regényeitől, akkor az a „kerek egész” fogalma, hiszen a trilógia összes darabja kifejezetten a fragmentáltság, az egész megragadhatatlanságának élménye köré épül. Nem véletlen, hogy az első kötet, az *Úrérzékeny lelkek* meglehetősen szélsőséges reakciókat váltott ki a kritikusokból. Volt, aki úgy ünnepelte, mint „a pszichedelikus magyar regényt, amire vártunk”,² míg más „a nagynak tekintett irodalom alapvetéseit – a motiváltságot és az árnyaltságot” – hiányolja belőle és „a rémes tömegkulturális giccekhez, a primitív vagy komplikált horror- és akciófilmekhez” hasonlítja.³

Az első regény valóban annyi minden próbál lenni egyszerre, hogy az olvasó – és vele együtt a kritikus is – csak kapkodja a fejét, jó esetben addig a pontig, amíg tudomásul nem veszi, hogy ennek a szövegnek egészen más a működésmódja, mint egy „hagyományos” regénynek. Ennek oka egyfelől a beatkorszak felől érkező pszichedelikus irodalom hatása, melyet egyszerre vizsgál és imitál, elsősorban William S. Burroughs *Megtelen ebédje* alapján, másfelől a többszörösen összetett zsánerekísérletek halmozása, melyek egyszerre annyi műfaji kódot hoznak játékba, amivel szinte lehetetlenség elbírní. A regény nemcsak felkínálja a széles értelmezési spektrumot, de ki is kényszeríti olvasójából, hogy állandóan más szemüvegen keresztül olvasson. Akár bekezdésként is változik, hogy tudományos értekezést, krimit, horrort, science fictiont vagy szocioregényt olvasunk. Mindezt olyan mennyiségű kulturális (elsősorban zenei, filmes és underground) utalás fűszerezi, hogy a befo-

¹ Lásd: Modor Bálint: „Sztereotípiákban észleljük a környezetünket”, *Litera*, 2022. október 19.

² A pszichedelikus magyar regény, amire vártunk (*VS.hu*), idézi: Lengyel Imre Zsolt. Lásd: Lengyel Imre Zsolt – Nemes Z. Mária: Két bírálat egy könyvről (Havasréti József: *Úrérzékeny lelkek*), *Holmi*, 2014/12, 1765–1772.

³ Margócsy István: Gombák a zűrből (Havasréti József: *Úrérzékeny lelkek*), *Élet és Irodalom*, 2014. április 30.

Magvető Kiadó
Budapest, 2022
424 oldal, 6499 Ft

gadó idővel menthetetlenül frusztrálódik. A történet azonban képes magával ragadni az olvasót, aki – főleg a krimire hajazó felépítés miatt – sokáig abban az illúzióban forgatja a lapokat, hogy a regény végére jól körülírható megoldást kap, akár a sci-fi, akár a tudomány irányából. Az *Úrérzékeny lelkek* azonban nem szolgál egyértelmű magyarázatokkal, sőt a végére sok szempontból még inkább összezavarja olvasóját új szereplők bevonásával, új cselekményszálak elindításával. Úgy tűnik, mintha a szerző egyszerre annyi terület érintésével próbálná meg kontextualizálni a történetet, hogy éppen ezek az állandó kontextualizációs kísérletek teszik zavarossá, nehezen követhetővé a cselekményt.

Minden valószínűség szerint ugyanezt a hatást teszi a *Terepmunka* is a két korábbi regény ismerete nélkül. Az *Úrérzékeny lelkek* egyrészt nehéz követhetősége ellenére is izgalmas olvasmány, nemcsak „vájít fülű” kutatók számára, elsősorban a horror és science fiction elemek miatt, másrészt – már csak terjedelméből fakadóan is – jól megalapoz a trilógia további köteteinek. A második regény, a *Nem csak egy kaland* sok szempontból a legjobbnak nevezhető: ebben a könyvben a legegységesebb, leginkább követhető a cselekményszál, annak ellenére, hogy ez a könyv sem nélkülözi az elsőre jellemző csapongást és műfajkeverést. A történet magja mindhárom regényben ugyanaz: a hetvenes években Magyarországon végzett drogtesztelés, illetve egy konkrét kísérlet, és annak katasztrofális végkimenetele. Havasréti viszonylag sok szereplőt mozgat a három regényben, akik eltérő módokon ugyan, de mindannyian kötődnek a szovjet pszichedelikus kísérletekhez. A cselekmény időben és térben is ugrál, a világvégi szibériai kis településtől egészen Amerikáig, nagyjából egy emberöltőnyi idő alatt.

Az összekötő szál a szereplők és a kísérlet között a fekete húsnak nevezett gomba, ennek hatását kutatják szovjet és magyar tudósok, pszichiáterek. Havasréti a fekete húst Burroughs *Meztelen ebédjéből* kölcsönzi, ám nem áll meg a tudatfolyamszerű tripléírásoknál, trilógiájában egyenesen az úrból származtatja a titokzatos anyagot. Ezzel kerülnek kapcsolatba a szereplők, ki már gyerekkorában, ki felnőtt kutatóként. A fekete hús egy életre összeköti ismerőit, aki egyszer kipróbálta, részese lesz nemcsak a szovjet-magyar, de valami annál nagyobb, kozmikus kísérletnek is.

Az *Úrérzékeny lelkek* 2014-ben jelent meg, amikor nemzetközi szinten már érzékelhető volt a gombák iránti érdeklődés, ám a 2022-es *Terepmunka* az a regény, amelyik pontosan eltalálja ennek felfutását. Az elmúlt években számos terület figyelme fordult a gombák felé – mind a természettudományok, mind a művészetek (újra)felfedezték maguknak ezeket a különös, se nem állat, se nem növény lényeket, amiknek ősidők óta különleges képességeket tulajdonít az ember. A gombákat körüllegi az ismeretlenség, az idegenség érzése, egyszerre tűnnek barátságosnak és ellenségesnek, ennek megfelelően különböző kultúrákban eltérő szerepet játszanak. Működhetnek gyógyszerként, de mérgeként is, összekötőként más világokkal, üzenetként az úrból és fallikus szimbólumként is. Összefüggésbe hozhatók olyan, ma nagyon népszerű témákkal, mint a hálózati tudat, a gondolat- vagy akaratátvitel, illetve csoport- vagy tömegpszichózis. A *Last of Us* című számítógépes játékból készült sorozattal napjainkban virágkorukat élik a gombás-zombis tömegkulturális termékek, míg Merlin Sheldrake *Az élet szövődéke* című, szintén a gombákkal foglalkozó tudományos-ismeretterjesztő könyvét a *Sunday Times* így reklámozza: „Úgy olvastatja magát, mint egy kalandregény!” 2022-ben jelent meg Havasréti regénye mellett Sepsi László *Termőtetek* című könyve is, amely egyrészt hasonló műfaji kódokkal dolgozik, másrészt szintén a gombákon keresztül jeleníti meg a földönkívüli, ismeretlen világokat.⁴

⁴ Nagyon izgalmas beszélgetés a témában a *Könyvesmagazin* podcastjének adása: Sándor Anna: A Last of Us előtt már begombásodott a (horror)irodalom. https://konyvesmagazin.hu/bookline-szold/last_of_us_gomba_cordyceps_merlin_sheldrake_sepsi_laszlo_termotetek_elet_szovedeke.html

A *Terepmunka* cselekménye az előző két regényhez hasonlóan a fekete hússal végzett kísérletek körül bonyolódik. Időben eljutunk napjainkig, a szereplők nagyrészt fiatal egyetemi hallgatók, akik a tanáruk és egy másik kutató kíséretében egy kihalóban lévő kistelepülésre utaznak, hogy interjút készítsenek a kísérlet egyik állítólagos túlélőjével. A helyszín izoláltságának köszönhetően a szereplők rendszere az előző könyvekhez képest jóval átláthatóbb. A főszereplő Rendes Ferenc, aki egyben a történet egyik elbeszélője is, a korábbi regényekben gyerek, majd fiatal felnőttségében bukkant fel. Köré rendeződnek az új szereplők, illetve rajta keresztül idéződnek fel a korábbi ismert alakok – Nyíró, Gutmann és Suler, a régi kísérletben részt vevő pszichiáterek, és ami náluk is fontosabb, Rendesen keresztül „aktiválódik” újra a fekete hús is. Az ő emlékei, féltve őrzött feljegyzései Pandóra szelencéjeként őrzik a kísérlet mögött megbújó titkot úrlényekről, kollektív tudatról, agykontrollról. A regény nyitójelenetében ezt a szelencét nyitja fel valaki – betörnek Rendes lakására és feltörik a széfet, amiben a dokumentumokat őrzi. Már a felütés is a klasszikus krimik szerkezetét idézi, a történetvezetés nagyrészt végig ehhez igazodik. Havasrétnek kifejezetten erőssége a krimi, minden túlbonyolítás nélkül képes fenntartani és óvatosan adagolva növelni a feszültséget, jól manipulálja az olvasó figyelmét. Hol erre, hol arra a szereplőre gyanakszunk, a *Terepmunka* egy pontján elhitheti velünk, hogy fény derült az ármánykodó kiletére, majd kiderül, hogy Rendes éppen a pszichedelikus gomba hatása alatt áll, így a felfedezni vált megoldás valószínűleg mégsem az igazi.

A szöveg nagyon jól dolgozik a „cliffhanger” hatással is, illetve a jól elhelyezett előreutalásokkal. Amikor például egy hosszas kocsmai beszélgetés után az olvasó biztos benne, hogy nyomon van, és elindul egy új, magyarázatokkal szolgáló szál, a következő bekezdés egyszerre töri le ezt a lelkesedést és kényszerít továbbolvasásra: „Végül úgy alakult az elkövetkező nap, hogy nem kérdezősködtünk többet a Laci múltja után. Olyasmik történtek, amik érdektelenné tették ezt a múltat. Jelentéktelenné fakították” (194.). A *Terepmunka* szereplői is nyomoznak tehát, mégpedig ugyanannak az ügynek egy újabb aspektusát igyekeznek feltárni. A kutatócsoport tagjai tudomást szereznek az említett kísérleti alanyról, Szennai Irénkéről, aki még életben lehet, és így értékes információkkal szolgálhat.

A *Terepmunka* felépítésében és történetvezetésében is annyira hasonlít az előző kötetekhez, hogy egyes szereplők és cselekményelemek szinte teljesen felcserélhetőnek tűnnek. A *Nem csak egy kaland* kiszolgáltató antihőse Szaszko, a *Terepmunkában* a szintén lelkiileg megnyomorított, egyszerre száználmas és visszataszító rocker srác, Viktor. Mindkét figura (különösen Szaszko) rendkívül jól megformált, érzelmek egészen széles skáláját képesek megmozgatni az olvasóban. Szaszko jól kidolgozott háttértörténete valós motiváltságot ad karakterének. Viktor esetében a metálos szubkultúra okkult tanai Szaszko agresszív, alkoholista nagyanyjához képest kevésbé tűnnek olyan háttérnek, amellyel az olvasó azonosulni tud.

Ugyanígy a női szereplők is megfellelthetők egymásnak – Vera, a *Nem csak egy kaland* pszichológusa és Bartos Lili hasonló pozíciót töltenek be. Az egész trilógiáról elmondható, hogy a női szereplők funkciója a (szinte irracionális) szexuális vágy megtestesítése. Karaktereik fájoan üresek, semmitmondók, kizárólag a férfiak testi vágyain keresztül látjuk őket. Mind a *Nem csak egy kalandban*, mind a *Terepmunkában* a gonosz által megszállt férfiak jutalma a többszörös nemi erőszak, amit Simon, az úrból érkezett démon segítségével követhetnek el a kiszemelt nőn. Ezeknek a nőknek a megjelenítése, leírása is szinte kizárólag külső adottságaikra korlátozódik. Annak ellenére, hogy végig aktív szereplői a történetnek, nem sokat tudunk meg róluk azon kívül, hogy minden férfiban animális, alig-alig uralható vágyat ébresztenek. Az elbeszélő a regény egy korai pontján a következő megállapítást teszi Bartos Liliről: „noha a csoport szellemi nívóját tekintve nem Bartos volt a legélesebb kés a fiókban, ahogy újabban mondják, azt senki nem tagadhatta, hogy

nagyon jól néz ki. Ajjaj. Talán én is azért vagyok mind allergiásabb Fodorra, mert irigylem tőle ezt a dekoratív libát?” (117.) Később, amikor kezdetét veszi a terepmunka, a csapat egy kocsmába megy, hogy információhoz jusson az iszákos pultostól, Lacitól: „Éreztem Lili habozását, hogy hová is üljön, végül a Laci mellé telepedett le. Jól teszi, gondoltam. Most ez a dolga” (178.). A regény végén Lilit elrabolják és teljesen kiszolgáltatottá válik, majd a fekete hús segítségével élőhalott szexrabszolgát csinálnak belőle. Ez a tény nem igazán rázza meg a csapatot, az elbeszélő is meglehetősen higgadtan kezeli a történeteknek ezt a vonulatát. Amikor a könyv vége felé visszaemlékszik Lilire, ezt sikerül felidéznie belőle: „készséggel elismertem Lili szépségét [...]. Rövid ruha, tökéletes lábak, az ajkai duzzadtak, kívánatosak, kissé szárazak, talán a hőségától, talán a test belső forróságától. [...] Néhol átlátszott a bőre, sőt az alsóneműje is. Tökéletes volt” (337.).

A *Terepmunka* legtöbb többi női szereplője is ugyanígy működik: a keresett Szennai Irénkéről is azt tudjuk meg, hogy ellenállhatatlan szexuális kisugárással bírt, és az egész falu „megkaphatta”, majd előkerül az előző regényből Vera, aki Lilihez hasonlóan élőhalott, és egyetlen funkciója a falu férfi lakóinak szexuális kielégítése. A harmadik női szereplő Gubi, a másik egyetemista lány a kutatócsoportból. Ő valamivel aktívabb, de ő is rövid úton az elbeszélő szeretője lesz. Nagy kár ezekért a karakterekért, már csak azért is, mert a többi szereplő jellemzően jól megalkotott, valóban hiteles figura – izgalmas és tanulságos lenne találni köztük legalább egy nőt is. Nem mellesleg így átfogóbb képet kaphatnánk a regényvilágot mozgató fekete hús működéséről is, hiszen arról valójában kizárólag férfi „felhasználók” szemén keresztül kapunk tudósítást.

A harmadik regényt olvasva az emberben óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy miért van szükség még egyszer körüljárni ugyanazt a történetet, ráadásul ezzel a némiképp önkényesnek tűnő fordulattal, az eddig ismeretlen kísérleti alannyal. Az előző kötetek nyomozói olyan összetett feltáró munkát végeztek, hogy így kissé nehéz elhinni Irénke váratlan felbukkanását.

A válasz a kérdésre a regény megírásának folyamatában rejlik. Rendes, a főszereplő ugyanis évekkel ezelőtt nekiállt megírni a fekete hús történetét, azonban elakadt, és hosszú időre le is mondott arról, hogy befejezze. A *Terepmunka* eseményei segítik hozzá ahhoz, hogy képes legyen befejezni a megkezdett munkát. Ehhez egyrészt újra el kell merülnie abban a kozmikus krimiben, ami gyerekkora óta meghatározza élete alakulását, másrészt be kell látnia, hogy nem lehetséges kitenni a végső pontot, nincs egyértelmű befejezés, lezárás.

A *Terepmunka*, és vele együtt a teljes trilógia az emberi természetet vizsgálja a rejtélyes pszichedelikus anyag, a fekete hús hatásán keresztül, arra jutva, hogy az ember újra és újra a hübrisz bűnébe esik, és minden kísérlete, hogy felsőbb erővel keljen versenyre, kudarcba fullad.